

Söýün şahyr

Category: Goşgular, Kitapcy, Sözler, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 22 января, 2025

Söýün şahyr SÖÝÜN

Söýün şahyr Mañgyşlagyň Kendirli obasynda eneden bolup, Bekdaş obasynyň golaýynda aradan çykypdyr. Şahyryň kakasy Gara däli ömrüni balykçylyk bilen geçiripdir. Söýün ýaşlykda kakasynyň işine kömekleşipdir. TYA-nyň golýazmalar fondunyň 2049-njy bukjasynda bar bolan maglumata görä, ol şahyrçylyga on sekiz-ýigrimi ýaşlarynda başlapdyr. Söýün şahyryň ýigrimä golaý şygry 5, 914, 2025, 2041, 2049, 2117, 3110-njy bukjalarda sakanylýar. Ol materiallary Krasnowodsk (häzirki Türkmenbaşy) şäheriniň Kirow köçesiniň 1-nji jaýynda ýasaýan Aşyr Seýidow, Magtymguly köçesiniň 41-nji jaýynda ýasaýan Orazgeldi Begjanow, Krasnowodsk raýonynyň Guwlymaýak obasynda ýasaýan Mollaoraz Nuryýew ýazyp, golýazmalar fonduna iberipdirler.

Şahyryň goşgularynyň aglabasy dini hem pessimistik äheňde ýazylypdyr. Söýuniň şeýle eserler döretmegine onuň döwrüniň we maşgala durmuşynyň täsiriniň uly bolandygyny aýtmak gerek. Şahyryň: Esen, Jumabike, Baýram diýen ýaly jemi 6 dogany bolup, olaryň hemmesi ýaşlykda aradan çykypdyrlar.

Oňa Söýün şahyryň:

Meýlisde ýörmedim, könlüm şat bolup,
Hijran ataşyna synam ot bolup,
Ýakyn gardaşlarym menden ýat bolup,
Jepalara duçar boldum, ýaranlar.

Aýdar Söýün şahyr panyga geldim,
Hazan urgan gyzyl gül kimin soldum,
Arka daglarumdan aýrylyp galym,
Bu pany ýalançy bildim, ýaranlar[1] –

diýen goşgusy hem aýdyň şaýatlyk edýär. Bu ölüm-ýitim sebäpli, şahyr uly gaýgy-gama duçar bolýar. Ulu agasy Eseniň ölümü

Söýüne has hem agyr degýär. Ol barada şahyr birnäce şygyr ýadygär galdyrypdyr. Esen bilen garşylykly aýdyşylan goşgular döredipdir. Olaryň birinde Esen ölüm ýassygynда ýatan wagty özünden tamasyny üzüp, Söýüne şeýle ýüzlenipdir:

Gider boldy pany dünýäden başym,
Aglaşyňlar, aýralygyň günüdir.
Menden razy boluň, dogan-gardaşym,
Aglaşyňlar, aýralygyň günüdir.

Görebilmen, gözüm nury kesildi,
Demim sanaglydyr, göwräm gysyldy,
Geýen lybaslarym törden asyldy,
Aglaşyňlar, aýralygyň günüdir.[2]

«Barmyka?» atly dialog şekilli ýazylan goşguda Söýün şahyr agasy Esene: «Bu agyr günler başymyzdan geçermi? Seni hem öýli-işikli etjek, maksat-myrrada ýetirjek günlerimiz gelermi?» diýip ýüzlenýär. Esen bolsa oña: «Merdana bol... Meniň derdim güýcli. Dünýäden ötermen. Syryň her kışä bildirme. Baky ýurda gidenler gaýdyp gelmez» diýip jogap berýär. Ol goşguda biz şeýle bentlere duş gelýaris:

Söýün:

– Arkadagym, saňa bolmasyn ýaman,
Aýrylmaz başymdan hasratly duman,
Dagdan aýrak awlap, çöllerde gulan,
Boz meýdanda ýorer günler barmykan?

Esen:

– Dogan, bu dünýäniň yzy ýalandyr,
Kim bar olmän, munda baky galandyr,
Razy boluň, peýmanamyz dolandyr,
Şükr etgil Hudaga, merdana bolgul.[3]

Esen nähoşlukdan aýñalman, aradan çykýar. Şol sebäpli Söýün şahyr:

Eý ýaranlar, ömür öter, peýany ýokdur dünýäde,

Gardaşyndan aýra düşdüm, dagu-hijran dünýäde,
Alty dogandan aýrylyp, galdyň çölüstan dünýäde,
Degdi ol bady-hazan, soldy gülüstan dünýäde,
Ýekelik düşdi başa, boldum puşman gardaşym.[4] –

diýen goşgusyny dünýäden, pelekden zeýrenip düzüpdir. Şahyr
ähli doganlaryndan aýra düşüp, ýeke galýar. Onuň şeýle
boljagyna gözünü ýetiren Esen ölüm ýassygynда ýatyrka:

Esen aýdar bize Hakyň emiri,
Söýün, saňa bersin uzak ömüri,
Şükür etgil Hudaga, kylgyl sabyry,
Senem bolduň indi biri ýekäniň.[5] –

goşgusyny döredipdir. Ýalñyz galan ýeke dogany Esenden hem
aýra düşen Söýün şahyryň şygyrlary, ine, şu sebäplere görä
pessimistik äheňde ýazylypdyr.

Söýün şahyr Haka ýalbaryp, näçe mynajat kylsa hem onuň dilegi
kabul bolmaýar. Onuň ýeke-täk dogany wepat bolýar. Şahyr
«Baradır» diýen goşgusynda:

Eý ýaranlar, ýalan dünýä ýüzünden,
Her kimse bir many seçip baradır;
Kimse geda boldy, kimse baý boldy,
Kimsäniň bagtyny açyp baradır.[6] –

diýmek bilen, öz döwründäki adamlaryň gedaý hem baý kimin iki
topara bölünýänligine göz ýetiripdir, ol şeýle bolmagyny
Allanyň işi diýip düşünipdir. Oňa şahyryň:

Kimler dok, kimse aç,
Hak emrine ýokdur alaç,
Atgyr tüpeň, kesgir gylyç,
Ýerde ýatyp, pos bolmasyn.[7] –

diýen setirleri güwä geçýär. Şonuň bilen birlikde, şahyr ýeri
gelende, il-ýurt, watan üçin söweş etmekligi, üstüne gelen
duşmana garşı goreşmekligi maslahat berýär.

Söýün şahyryň birnäçe goşgusy öwüt-nesihat äheňinde

ýazylypdyr. Ol goşgularda, köplenç, dünýäniň wepasyzlygy barada gürrüň edilýär. Baýlaryň, kazy-kelanlaryň garyplara, ýetimlere, gedaýlara rehimli bolmalydygy nesihat berilýär, şahyryň bu nesihatlary din we dine gulluk etmek ideýasy bilen baglaþdyrylýar:

Bir garyba ýaman sözi diýmegil,
Halal ýygyl, haram lukma iýmegil,
Bu dünýäde baş wagtyňy goýmagyl,
Magşar günü halyň kyndyr, adamzat.[8]

Söýün şahyr harsydünýäligi, adalatsyzlygy ýigrenipdir. Şol sebäpli ol:

Baýlara gelişmez ýurtawul ýortmak,
Zulum eýläp, garyplary bagyrtmak,
Nähak ýere bigünäni agyrtmak
Adyl bolan kähudaga ýaraşmaz.[9]

diúip ýazypdyr.

Şahyr «Näbilsin» diýen goşgusynda mertleriň duşmana garşıy söweşde özünü tanadýanlygyny, edep-terbiýäniň görüm-göreldä baglydygyny aýtmak bilen, ata-enäni ynijtmazlygy nesihat berýär:

...Akmak biliň söze gulak salmasa,
Ata-enäniň nesihatyn almasa,
Garyndaşy, deñi-duşy näbilsin.[10]

Söýün şahyr bu goşgusynda dünýä barada türkmen klassyk şahyrlarynda duş gelýän tradision pikirleri dowam etdiripdir:

Kimleri ýok etdiň, ýoldan azdyrdyň,
Kimseleri ilden-ile gezdirdiň,
Kimiň tagtyn ýykyp, täjin bozdurdyň,
Adamzada gowga salan, dünýä sen.

Sende galmaç hiç kim jezasyn çekmän,
Hany nirde Rüstem, Isgender, Lukman,

Asman, zemin bir gün ýykylar hökman,
Ahyry gugaryp galan, dünýä sen.[11]

Söýün şahyr dünýäden zeýrense-de, pelekden şikaýat etse-de, ahyrsoňy il-ýurduň sarpasyny belent tutupdyr. Her hili kynçylyklardan diňe halkyň, il-günüň alyp çykýanlygyny, garyba-ýetime, baýlaryň, işan-mollalaryň däl-de, il-halkyň wepadar bolýanlygyny beýan edipdir:

Tutarlar ömrüň hesibin,
Ýalan biliň dünýä düýbün,
Halyn kim sorar ýetimiň,
Rehimli ili bolmasa.[12]

Söýüniň bize gelip ýeten goşgularyndan diňe iki sany şygry yşky-liriki tema bagışlanypdyr. Şahyr ol goşgularyny ýetginjek ýyllary döredipdir. Goşgynyň biri Gurban, beýlekisi Oguljan diýen gyza bagışlanypdyr. Söýün şahyr garyplyk sebäpli, galyň tölemeğiň hötdesinden gelip bilmändir. Soňa görä ol gyzlaryň hiç biri bilen hem maşgala durmuşyny gurmagy başarmandyr. Ony şahyr şeýle setirlerde beýan edipdir:

Ýedi ýyllap wasp edip, düşdüm seniň yzyňa,
Her hepdede bir görüp, maýyl idim özüňe,
Gandu-şeker goşuban şirin-şerbet sözüňe,
Nämähreme görkezmez, nikap tartar yüzüne,
Göwnüm bar-da, güýjüm ýok, aýdanyn hakdyr, Gurban.[13]

Şahyr ýedi ýyllap söygülisiniň uğrunda ýanyp-bişýär. Oňa göwni bar. Emma berip alaýmaga güýji – maly-dünýäsi ýok. Bu hem «Göwnüm bar-da, güýjüm ýok» diýen sözler arkaly örän real beýan edilipdir. Söýüniň ýaşan döwründe hemme zat diňe mala-baýlyga bagly bolupdyr. Adamyň güýji onuň jübüsindäki altynyň agramy bilen kesgitlenýär. Azat söýgä, bagtly durmuşa zar bolan aýal-gyzlar adamkärçilik mertebeleriniň kemsidilmeginden diňe häzirki döwürde halas bolup bildi.

Öz ýasaýan jemgyýetinde, her näçe Hudaýa, pelege ýalbarsaň-da, garyplykdan galkynyp-da, bagtly durmuşa ýetip-de, göwün söýen

gyzyň alyp-da bolmajakdygyny aňan Söýün şahyr şeýle netijä gelipdir:

Söýün aýdar, boldum garyp,
Pelek jebrinden sargaryp...

Ýa-da:

Söýün diýer, ýandym oda,
Goşulyp aşyk Perhada,
Ýar goýnunda ýatyp bolmaz.[14]

Söýün şahyryň goşgularynyň çeperçiliği barada aýdylanda, olaryň kábirinde original meñzetmeleriň ulanylandygyny bellemelidiris:

Işigiňde erik bolup gülläýin,
Şahasynدا bilbil bolup saýraýyn,
Seb bolmasaň, Ok, Balkany neýläýin,
Tä ölinçäň hyrydaryň, Oguljan.

Gawunyň kaky sen, üzüm şiresi,
Lebleriňden akan baldyr, Oguljan.[15]

Şahyr klassyk edebiýatymyzda köp ulanylan: bilbil, dutar, alma, bal ýaly meñzetmeler bilen birlikde, gawunyň kaky, üzümiň şiresi ýaly meñzetmeleri ulanypdyr. Ol: «Sen bolmasaň, Ok, Balkany neýläýin» diýmek bilen, Garabogaz we Jebel aralygyny göz öňünde tutupdyr. Bular şahyryň ýaşan, önüp-ösen mekany bilen baglanyşykly ýerlerdir. Yer-ýurt atlaryna Söýün şahyryň «Gal indi» goşgusynda hem duş gelyärис.

Umuman, Söýün öz döwrüniň sowatly adamlarynyň biri bolmak bilen, ol gözgyny, agyr durmuşyny pessimistik äheňde suratlandyran şahyrdyr.

Allaberdi ORAZTAGANOW,
filologiya ylymlarynyň kandidaty.

[1] Inw. 2117 (e).

- [2] Inw. 5, (f).
- [3] Şol ýerde.
- [4] Inw. 2117 (e).
- [5] Inw. 5 (f).
- [6] Şol ýerde.
- [7] Şol ýerde.
- [8] Şol ýerde.
- [9] Inw. 3110 (e).
- [10] Inw. 5 (f).
- [11] Şol ýerde.
- [12] Şol ýerde.
- [13] Inw. 3110 (e).
- [14] Inw. 5 (f).
- [15] Inw. 3110 (e) Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly